

LEXIKÁLNE ZLOŽENIE A MOTIVÁCIA BIBLICKÝCH FRAZÉM (na príklade slovenskej a srbskej biblickej frazeológie)*

V príspevku si na príklade biblickej frazeológie slovenského a srbského jazyka všímame lexikálne zloženie biblických frazém. Na základe charakteristickej lexémy, ktorá je obsahom týchto frazém, ponúkame niekoľko kategórií, do ktorých ich z tohto aspektu možno rozvrhnúť a v rámci nich sa zmieňujeme aj o motivácii a sémantike daných frazém. Do osobitnej kategórie zaradíme frazémy, ktoré sa v Biblii nachádzajú, no nie sú ňou motivované a vo svojom zložení neobsahujú biblický, ani náboženský prvok.

Kľúčové slová: frazeológia, biblická frazeológia, lexikálne zloženie frazém, slovenský jazyk, srbský jazyk.

This paper focuses on the lexical composition of biblical phrasemes documented with the examples of Serbian and Slovak biblical phraseology. From this aspect, there are several categories that unite the phrasemes that have a characteristic lexeme in their composition, and they are motivated by various imagery and have various meanings. A separate category are the phrasemes that are found in the Bible but are not motivated by it and do not include either a biblical or a religious component.

Keywords: phraseology, biblical phraseology, lexical composition of phrasemes, Slovak language, Serbian language.

1. Biblické frazémy sú definované ako jazykové jednotky späté s Bibliou, ktoré sa vyznačujú sémantickou ucelenosťou, reprodukovateľnosťou, preneseným významom, expresívnosťou a knižnosťou (Лилич et al. 1993). Keďže sa tieto vlastnosti vzťahujú aj na frazémy všeobecne, ako jedna z najdôležitejších charakteristík biblických frazém sa vyzdvihuje práve ich spätosť s prameňom (Stěpanova 2004: 108).

Pri skúmaní biblickej frazeológie sa však nestačí sústrediť iba na jednotky, ktoré vo svojom zložení majú biblický prvok. V príspevku sa preto zameriavame práve na rôznorodé lexikálne zloženie tohto súboru. Naším cieľom je na základe slovenských a srbských biblických frazém poukázať na túto skutočnosť, ponúknuť niekoľko kategórií, do ktorých ich možno z tohto aspektu rozvrhnúť a v rámci

* Príspevok je parciálnym výsledkom projektu *Diskurzy menšinových jazykov, literatúr a kultúr v juhovýchodnej a strednej Európe* (č. 178017), ktorý financuje Ministerstvo osvet, vedy a technologického rozvoja Republiky Srbsko; Príspevok predstavuje časť výskumu realizovaného pre potreby dizertačnej práce *Biblická frazeológia v slovenskom a srbskom jazyku* na doktorandskom štúdiu jazyka a literatúry Filozofickej fakulty Univerzity v Novom Sade pod vedením školiteľky doc. Dr. Jasny Uhlárikovej.

nich na základe vybraných príkladov¹ poukázať aj na motiváciu a sémantiku tejto skupiny frazém.

Analyzovanú vzorku, biblické frazémy a parémie, sme vyexcerpovali z frazeologických a lexikografických slovníkov, z monografií slovenského a srbského jazyka, ako aj z ostatných jazykových príručiek konzultujúc pritom kontrolné korpusy. Úhrnne bolo analyzovaných 1193 slovenských a 1285 srbských frazém, spolu 2478 frazém. S cieľom zachovať vyhovujúcu prehľadnosť zdroj neuvádzame za každou jednotkou, ktorou v príspevku ilustrujeme naše zistenia, ale v ich úplnom zozname na konci práce.

2. Existujú mnohé spôsoby typologizácie biblických frazém (Skladaná 2003; Stěpanova 2004; Baláková a i. 2016; Ferencová 2006; Markovičová 2013 atď.), ktoré umožňujú ich analýzu z rôznych aspektov. Jeden zo spôsobov skúmania tohto súboru frazém je aj analýza ich lexikálneho zloženia.

Detailnou analýzou slovenských a srbských frazém sme prišli k uzáveru, že z aspektu lexikálneho zloženia možno dané jednotky rozvrhnúť do niekoľkých kategórií:

1. Frazémy, ktorých súčasťou je lexéma pomenúvajúca dobro (*Boh/Бог; Kristus/Христ; Ježiš/Исус; Pán/Господ; Mesiáš/Месия; anjel/анђео* a pod.) alebo zlo (*satan, diabol/ђаво, ђаво; čert/џраг, ђес; antikrist/Антихрист* a pod.),
2. frazémy, ktorých súčasťou je lexéma označujúca základné kresťanské princípy (*duch/дух; duša/душа; srdce/срце; viera/вера; nebo/небо; raj/рај; hriech/грех* a pod.),
3. frazémy, ktorých súčasťou je lexéma označujúca kresťanské praktiky (*krst/крштење; kázeň/проповед; pokánie/кајање; obeť/жртва; modlitba/молитва; Otčenáš/Оченаш; evanjelium/јеванђеље* a pod.),
4. frazémy, ktorých súčasťou je biblická osobnosť, resp. biblické antroponymum alebo biblické mesto, resp. iné biblické toponymum,
5. frazémy motivované biblickým príbehom, ktorých súčasťou sú lexémy náboženského a svetského charakteru.

Uvedené kategórie zjednocujú frazémy, ktoré vo svojom zložení majú jednu charakteristickú lexému, pričom sú motivované rôznymi obrazmi a majú rozličné významy. Ako osobitnú kategóriu vyčleňujeme frazémy, ktorých súčasťou nie je biblický, ani náboženský prvok. Je to skupina frazém, ktoré nie sú motivané Písmom svätým, no predsa sa v ňom ako ustálené jazykové jednotky nachádzajú.

V pokračovaní sa zmienime o motivácii a sémantike jednotiek zaradených do daných kategórií.

¹ Tvrdenia ilustrujeme slovenskými a srbskými biblickými frazémami. V prípade, keď uvedený príklad nemá svoj sémantický ekvivalent v druhom skúmanom jazyku, uvádzame len slovenský alebo len srbský príklad. Potrebné je poznamenať, že sa zistenie o existovaní sémantického ekvivalentu v druhom skúmanom jazyku získané počas analýzy danej problematiky nemusí zhodovať s reálnou situáciou, keďže zaradenie určitých jednotiek do slovníkov a monografií v najväčšej miere závisí od autorov a zostavovateľov daných jazykových príručiek. Naším cieľom bolo zoskupiť a analyzovať čo najväčší počet biblických frazeologických jednotiek používajúc dostupné relevantné slovníky a monografie.

2.1.1. Motivačnou bázou frazém, ktoré pomenúvajú dobro a vo svojom zložení obsahujú lexémy *Boh/Бог; Kristus/Христ; Ježiš/Исус; Pán/Господ; Mesiáš/Месия* a pod., sú biblické obrazy a chápanie Boha a jeho vlastností. Prejavuje sa v nich ako stvoriteľ (*Ani Pán Boh svet naraz nestvoril / Бог je najpre створио шуму на човека*), ako niekto, kto má zvrchovanosť, silu (*Сам (само) Бог нема господара*), čia moc a nadvláda sa uznáva (*To je v Božích rukách / То (све) је у Божијим рукама*) a čia vôľa sa prijíma (*Nech sa stane vôľa Božia / Као што је Богу воља*). Do Božej milosti a pod Božiu ochranu a starostlivosť sa porúča (*s potomci Božou / Уз Божију помоћ!*). Boh sa zároveň chápe ako niekto, kto pomáha chudobným (*Kde je bieda najväčšia, potoc Boha najbližšia / Где је највећа нужда, онда је и неизбежна помоћ Божија*) a je štedrý darca, dokonca aj darca života a zdravia (*Nech ti dá Pán Boh zdravie! / <Дай> Боже здравља*). Je stelesnením lásky, pokoja, krásy, dobroty, úprimnosti, spravodlivosti, ospravedlnenia, odpúšťania, múdrosti a bezhriешnosti (*Kde je viera v Boha, tam je dar múdrosti, kde nevera v Boha, tam je tma hlúposti; Где нема науке, ту ни Бога међу тим људима нема*). Je vševědúci a vševědiaci (*Boh <sám> vie / Бог <свету (један, једини, сам)> зна (не зна) <кад, како>*) a jeho autorita sa konfrontuje aj s ľudskými autoritami (*Čo Bohu, Bohu, a čo svetu, svetu / <дату> цару царево, <a> Богу Божије <ваља давати>*).

V každodennom živote sa človek odvoláva na Božiu prítomnosť a jeho zasahovanie do ľudského života sa môže sledovať v zmysle spájania ľudí, usmerňovania, ochrany, poznačovania, zasahovania prostredníctvom poslov a pod. (*Sám pánboh ťa sem poslal (Nebesá ťa sem poslali) / Ко да га је сам Бог послао; Boh mi <je> сведок (сведком) / Бог ми је сведок!*)

Vo vzťahu človeka voči Bohu sa prejavuje vďaka, ale aj jeho akceptovanie alebo neakceptovanie vo všeobecnosti (*mat' (nemat') Boha pri sebe; измислити се с Богом; спúš'at' sa Boha*). V zaklínaniach sa upozorňuje na trest nezrealizovaného priameho kontaktu s Bohom (*Лица Божијег никад не угледао!*).

Na základe uvedeného možno uzavrieť, že sa ľudské chápanie Božích vlastností vo frazeológii, tak v slovenskej, ako aj v srbskej, zhoduje s teologickými zásadami uvedenými v Biblii, resp. biblické obrazy a chápanie Boha sú motivačným základom daných frazém. Boh sa tak v skúmaných frazémach prejavuje ako stvoriteľ, jeho moc je zvrchovaná a bez obmeny, kontroluje človeka a vplýva na jeho činy, chráni a stará sa oňho, je darca života a zdravia. S ním sa spájajú pozitívne vlastnosti, city a stavy človeka ako sú láska, pokoj, dobrota, krása, úprimnosť a i., ale keďže je aj spravodlivý a súdi priestupky, vzbudzuje bázeň.

Frazémy, ktoré vo svojom zložení obsahujú lexému *anjel/анђео* sú najčastejšie motivované vlastnosťami týchto nadprirodzených bytostí. V slovenskej a srbskej biblickej frazeológii sa anjeli prejavujú ako bytosti, ktoré zasahujú do života ľudí a pozdravujú ich. Sú dobrí, nevinní, trpezliví, krásni, ochraňujú človeka (*Je <dobrý> ako anjel; čistý (nevinný, pekný, krásny) ako anjel / чист (добар) као анђео; anjel strážny (strážca, ochranca) / анђео чувар (стражанин); анђео хранитељ (хранилац)* atď.). Primárne sú však prítomní mimo života ľudí, čiže v inej dimenzii, keďže sa človek v ich prítomnosti ocitá až po svojej smrti (*odísť medzi anjelov*). Podobu anjela, ktorý symbolizuje dobro, niekedy má aj zlo, čím sa zdôrazňuje falošnosť a pretvárka, resp. pokrytectvo ľudí (*anjel z rožkami (rožky) / Анђео у лицу, ђаво у срцу*).

2.1.2. Skupina frazém, ktorých súčasťou je lexéma pomenujúca zlo (*satan, diabol/ђаво, ѓаво; čert/враз, бес; antikrist/Антихрист* a i.), je motivovaná biblickými obrazmi týchto temných bytostí. Pomenujú zlého a nerozvážneho (z *pekla vyšibaný* (vyhnáný); *Lucifer z pekla; čertu dobrý; Zapísal dušu čertovi / Предаде (продao) душу ѓаволу; Он је Антихрист*), nahnevaného (*Akoby ho bol diabol posadol; Akoby bol <sám> diabol doň vošiel (vstúpil) / Kao да је ѓаво ушао у њега*), ale aj prefikáneho (*Čertom z pekla ušiel*) a rýchleho človeka (*Beží (uteká), ani čo by ho všetci čerti hnali / Бежи као да га (их) јуре сви бесови (ђаволи)*). Pomenúva sa nimi aj nebezpečenstvo (*Čert <nikdy> nespí / Враз (ђаво) не спава <удиљ>; Ђаво не мурје*), riskovanie (*pokúšať osud (šťastie, Boha, diabla, čerta)*) a skrotenie niekoho (*vyhnať* (vyháňať) *diabla (čerta) [z niekoho] / истерати ѓавла (ђавола, враза) [из некога]*).

Skúsenosť ľudí zhrnutá vo frazeológii poukazuje na to, že zlé sily sú mocné, stále prítomné a ich silu netreba podceňovať (*Добар је Бог, али су и ѓаволи јаки*). Ich prítomnosť v živote človeka nie je želaná a odmieta sa (*Иди, ѓаволе, од мене и од моје душе!*).

2.2. Frazémy, ktoré vo svojom zložení obsahujú lexémy pomenujúce základné kresťanské princípy (*duch/дух; duša/душа; srdce/срце; viera/вера; nebo/небо; raj/paj; hriech/грех* a pod.), sú najčastejšie motivované človekom, jeho vlastnosťami, správaním sa a činnosťami.

Frazémy obsahujúce lexémy *duch/дух, duša/душа, srdce/срце* súvisia s intenzitou vykonávania určitej činnosti, pričom najčastejšie ide o maximálnu intenzitu: *celým srdcom; celou dušou / свим срцем; свом (читавам, целом, пуном) душом*. Reprezentujú človeka a jeho správanie sa, poukazujú na jeho podstatu, city a vlastnosti: úprimnosť a dôveru (*otvoriť <si> srdce (dušu) <dokorán> / отворити (отварати, открити, излити) душу <и срце>*), zármutok, trápenie (*Je mi ťažko na srdci (pri srdci, okolo srdca) / На души (при души, у души) ми је (им је) лако (ласно, ведро, тешко)*), úľavu (*Uľavilo sa mi (odľahlo mi) na duši / Одлакну (лакну, одлакнуће, лакнуће) ми (joj) на души*) a pod.

Najčastejšie zobrazujú pozitívne ľudské vlastnosti, city a psychofyzické stavy človeka: spokojnosť (*mať dušu na mieste (na pokoji) / Срце ми је на месту*), dobro, vernosť, šľachetnosť (*mať mäkké (zlaté, verné, šľachetné) srdce / бити доброг (мекoг) срца; златно срце*), ľudskosť, správne hodnoty (*mať srdce na pravom mieste / Срце ми (ми, ти) је на мери*), ale aj bezcitnosť (*mať tvrdé (kamenné) srdce / камена (каменог, тврда, тврдог) срца <бити>*), nečestnosť (*predať (zapredať) svoju dušu / продати душу <нечастивом (ђаволу, вразу)>*), obmedzenosť (*chudobný v duchu (duchom, na duchu, na duši / сиромашан (сиромаш, инокосан, ништити, нишчи) духом*).

Frazémy obsahujúce lexému *viera/вера* upozorňujú na dôležitosť skutkov (*Viera bez skutkov je mŕtva / Вера без дела мртва је*), kým tie, ktoré majú vo svojom zložení lexému *nebo/небо* na blahobyt a príjemnosť (*raj na zemi / paj на земљи; То је рајска (nebeská) hudba*).

Frazémy s lexémou *hriech/грех* pomenúvajú veľký priestupok (*donebavolajúci hriech / ванујући грех на небо (у небо, до неба)*) a upozorňujú aj na následky hriechu (*Jeden hriech plodí druhý / Грех је греху замек*).

2.3. Frazémy, ktorých súčasťou je lexéma označujúca kresťanské praktiky (*krst/крштење; kázeň/проповед; pokánie/кајање; obeť/жртва; modlitba/молитва; Otčenáš/Оченаш; evanjelium/јеванђеље* a pod.), najčastejšie súvisia s medziľudskými vzťahmi.

Kázeň ako náboženská, mravoučná a poučná reč prednesená obyčajne na kazateľnici pri bohoslužbách má v analyzovaných biblických frazémach význam napomínania, hrešenia niekoho (*mať* (čítať, držať, robiť) [niekomu] kázeň (kázne) / *очитати проповед* [некоме]), pričom sa v srbskom jazyku rovnaký význam dosahuje aj lexémou *Оченаш: очитати (очитити) [некоме] Оченаш (Очењаши)*. Lexéma pomenúvajúca Modlitbu Pána *Otčenáš/Oченаш* však vo frazémach oboch jazykov pomenúva schopnosť vedieť niečo veľmi dobre, nasпамäť: *vedieť [niečo] ako otčenáš / знати (говорити, изговорити, учити, научити) [нешто] као Оченаш*. Pozoruhodná je aj frazéma *veriť [niečomu (niekomu)] ako evanjeliu / Верује у то као да је записано у Јеванђељу*, kde sa v oboch jazykoch lexéma *evanjelium/јеванђеље* chápe ako niečo, čomu sa dôveruje.

2.4.1. Najčastejšími motivantmi skupiny frazém, ktorých súčasťou je biblická osobnosť, sú Adam a Eva, prví ľudia, ktorí v Rajskej záhrade zhrešili, boli z nej vyhnaní a na ten spôsob podľa Biblie ovplyvnili osud celého ľudstva. V tom zmysle sa aj očakáva, že vo frazeológii budú figurovať v rámci viacerých obrazov. V skúmaných frazémach sa tieto osobnosti vnímajú v kontexte nadčasovej kategórie, resp. ako niekto, v čej prítomnosti sa človek ocitá po smrti (*kopať loj s Adamom*), ale vzhľadom na svoju pozíciu na začiatku sveta, aj ako niekto prítomný od začiatku (*začať (začínať) od Adama <a Evy> / од Адама развести (почети); од Адама <и Еве> (од Еве и Адама)*), resp. starý (*Адамов век*). Zároveň sú symbolom ľudí vo všeobecnosti, často vnímaní ako prarodičia celého ľudstva (*Evine dcéry (deti) / Евин син; Евина кћи (Евине кћери, кћери Еве)*). V kontexte biblického obrazu pokušenia a pádu prvých ľudí Adam a Eva súvisia aj s nahotou (<*byť*> <*odetá*> v *Evinom rúchu; <byť> <oblečený> v Adamovom rúchu (šatách) / у Евином костиму; у Адамовом (Адамову) костиму*) a pokušením (*Evino jablko / Евина (златна, рајска) јабука (патлиџан)*).

Obrazy vysokého veku a staroby súvisia aj so starozákonnými osobnosťami ako sú Matuzalem a Abrahám (<*byť*> *starý ako Matuzalem (ako Abrahám, ako svet) / стар као Метузалем*). Abrahám, podobne ako Adam, je ten, v čej prítomnosti sa človek ocitá po svojej smrti (*Už je v lone Abrahámovom (dostať sa do lona Abrahámovho) / отићи (преселити се, бити примљен) у Аврамово (Абрахамово) крило*).

Biblické osobnosti v skúmaných frazémach zobrazujú aj ďalšie ľudské vlastnosti: veľmi chlpatý človek je ako Ezau (*chlpatý ako Ezau*), zvodná žena je ako putifarka (*putifarka*), mocný človek sa prirovnáva k biblickému silákovi Samsonovi (<*mocný ako*> *Samson*), múdry sa dáva do kontextu s biblickým kráľom Šalamúnom (*múdry ako Šalamún / мудар (наметан) као Соломон*), ryšná žena pripomína kráľovnú zo Sáby (*chodiť (niesť sa) ako kráľovná zo Sáby*) atď. Falošnosť pripomína zradu učeníka Judáša pred ukrižovaním Ježiša Krista (*predať (zapredať) [niekoho (niečo)] за јудашку грош / за јудин грош продати (продавати); јудашку бошк / Јудин пољубац*), pochybovačnosť učeníka Tomáša (*neveriaci Tomáš (tomáš) / неверни (неверни, неверован, неверовани, нејеровани, нејероватни) Тома (Томо, Томаш)*), kým

bystrosť a dôvtip evokuje Ježišovho učeníka Filipa (*mat' (nemat') Filipa*). Symbolika milosrdného Samaritána sa každodenne používa na označenie dobrého človeka, ktorý nezištne pomáha inému (<*milosrdný*> *samaritán (Samaritán)*; *милостиви Самарјанин (добри Самарићанин)*).

Biblické obrazy sa prejavujú aj v rámci každodenných medziľudských vzťahov. Benjamín tak symbolizuje najmladšieho člena rodiny alebo istého spoločenstva (*byť benjamínom (benjamínkom) <rodiny>*), kým Dávid a Goliáš nerovných súperov (*Dávid a Goliáš (súboj Dávda s Goliášom) / <Hoce ce ko> Давид и Голујам*). Nachádzame ich však aj v kontextoch každodenných situácií: obchádzať ľudí a nedosiahnuť želaný výsledok ľudom pripomínalo biblickú osobnosť Pavla (Šavla) (*choď od Šavla k Pavlovi*), kým neočakávané situácie pripomínajú Baláma a jeho oslicu, ktorá na ceste za moábskymi kniežatmi prehovorila (*Baláмова oslica*). V každodenných situáciách sú biblické osobnosti používané aj v zahrešeniach: *Na kiego Árona!*

Určité postavy neboli frazeologizované v oboch jazykoch. Kontrastívnou analýzou uvedených slovenských a srbských biblických frazém sme si všimli, že v srbskom jazyku proces frazeologizácie nezachytil napr. starozákonného Jób (Kniha Jób), bez ohľadu na jeho symboliku veľkého trápenia. Slovenský frazeologický fond obsahuje niekoľko frazém, ktoré sú ním motivované: *trpí ako Jób*; *Jóbove rany*; *Jóbova trpezlivosť*; *Jóbova (jóbovská) zvesť (správa)*, pokým v srbskom jazyku sa táto osobnosť nefrazeologizovala.

2.4.2. V zložení analyzovaného súboru frazém sa vyskytujú aj biblické toponymá.

Babylon je v biblickom kontexte mesto, kde Boh trestajúc ľudské výčiny zmiaľtol reč celému svetu. S týmto súvisia aj biblické frazémy zobrazujúce nedorozumenie (*вавилонски језик*), zmätok, chaos, neporiadok (*babylonský zmätok*) a ilúzie (*зидати вавилонске куле*).

Sodoma a Gomora sú podľa Biblie miestom nerestí a hriechu. Práve tento obraz starozákonných miest sa aj frazeologizoval, tak v slovenskej, ako aj v srbskej frazeológii (<*hotová*> *Sodoma (sodoma) <a> Gomora (gomora) / Содом (Содом) и Гомора (Гомор)*).

Biblický príbeh o Egypte a utláčaní Izraelcov sa do frazeológie preniesol v obraze desiatich rán, ktoré z dôvodu neposlušnosti Božieho nariadenia zasiahli egyptský národ a faraóna a spôsobili im veľké utrpenie (*egyptská rana (rany)*; *desať (sedem) egyptských rán*).

Frazeologizáciu biblického príbehu, ktorý opisuje pád mesta Jericho, tiež nachádzame vo frazeologickom fonde slovenského a srbského jazyka. Podľa Božieho rozkazu Izraelci okolo Jericha obchádzali šesť dní, každý deň raz. Na siedmy deň mesto obišli sedemkrát. Pri siedmom raze kňazi zatrúbili na trúbach a rohoch, ľud vykrikoval veľkým bojovým pokrikom a zrútili sa mestské hradby. Frazeologizoval sa práve obraz jerichovských trúb, avšak s negatívnou konotáciou – ako nadávka hlúpeho človeku (*jerichovská (Jerichova) trúba / јерихонска труба*). Môžeme len predpokladať, že to súvisí s nadprirodzeným, resp. nereálnym spôsobom pádu mesta Jericho a že rozprávanie o danej udalosti u ľudí mohlo vzbudiť až takú nedôveru, že daného človeka považovali za hlupáka.

2.5. Frazémy motivované biblickým príbehom, ktorých súčasťou sú lexémy náboženského a svetského charakteru, najčastejšie motivovali dobré a zlé ľudské vlastnosti, ktoré v daných biblických príbehoch prichádzajú do popredia, ale aj ich charakteristický spôsob života, životné okolnosti a situácie (*Шест дана не ради, а седмог се одмара; stavat' <dom> na piesku / zraditu (zidatu) <куле> на песку; oddeliť (rozoznať) kúkol' od pšenice; triediť (oddeliť) zrno od pliev (plevy od zrna) / одвојити (одвајати, оделити) кукољ од пшенице (жита, доброг зрна); оплевити кукољ из жита; одвајати жито од кукоља; predať (zapredať, zradiť) [niekoho] за 30 (tridsať, trinásť) strieborných / продати [некога] за тридесет сребрњака*).

Najčastejšie sú obrazy súvisiace s ukrižovaním Ježiša Krista, ktorý je opodstatnene najsilnejším motívom a obrazom v tejto kategórii. V rámci neho si v oboch jazykoch všimame frazeologické obrazy, ktoré súvisia s Judášovu zradu (*predať (zapredať, zradiť) [niekoho] за 30 (tridsať, trinásť) strieborných / продати [некога] за тридесет сребрњака*), veľkým utrpením (*kalich utrpenia / горка (жучна) чаша*), zdĺhavým vyriešením situácie (*posielať [niekoho] (chodiť) od Pontia k Pilátovi (od Kaifáša k Annášovi) / <слати [некога] (ићи) од Понтија до Пилата*), odsúdením (*pribriť [niekoho] на križ / разанети (разанијати, распети, распијати, прибити, прибијати) [некога] на крст*) a pod. Priamo s tým súvisia aj frazeologické obrazy o vzkriesení Ježiša Krista, ktorých je však viac v srbskom ako v slovenskom jazyku (*дићи (дигнути, дизати) [некога] из (од) мртвих; <изгледа> као да се вратио из мртвих (као да се из гроба дигао)*; *Није трећу ноћ дочеуван*).

Kontrastívnou analýzou sme si všimli, že sa niektoré biblické príbehy nefrazeologizovali v oboch skúmaných jazykoch. Zaujal nás príklad motivovaný podobenstvom o múdrom a bláznivom staviteľovi (Evanjelium podľa Matúša 7, 24–27), resp. symbolikou dvoch ľudí, z ktorých jeden svoj dom staval na skale, kým druhý na piesku. V slovenskom jazyku sú frazeologizované príklady oboch staviteľov: *stavat' <dom> na piesku* a *stavat' <dom> na skale*, kým v srbskom jazyku sa frazeologizoval iba príklad bláznivého staviteľa: *zraditu (zidatu) <куле> на песку*. Srbský frazeologický fond neobsahuje ani obraz „desiatich spravodlivých“ z príbehu o Sodome a Gomore, ktorí mohli zachrániť toto mesto pred skazou (*desať spravodlivých*), ani príbeh o zlatom tetati, v zmysle neopodstatneného zbožňovania materiálnych vecí (*hl'adiť [na niekoho] ako na modlu, vzhliadať [k niekomu] ako k modle*). V slovenskom jazyku sa napr. nefrazeologizoval príbeh o vodách v Meríbe, v rámci ktorého sa v srbskom jazyku upozorňuje na lenivého človeka (*Чека да из камена потече вода*), príbeh o Rút, kde sa v srbskom jazyku poukazuje na zbytočnú prácu (*купити класје по старом стрништу*), podobne ani obraz nasýtenia päťtisíc ľudí pomocou piatich chlebov a dvoch rýb (*He можеш нахранити цео свет са два хлеба и пет риба*).

Niektoré príbehy sú frazeologizované v oboch jazykoch, avšak nie je frazeologizovaný ten istý obraz. Kým v slovenskej frazeológii stvorenie sveta poukazuje na začiatok (*od stvorenia sveta*) a na človeka ako korunu tvorstva (*koruna tvorstva (všetkého)*), v srbskej sa zdôrazňuje proces tvorenia, resp. ironizuje sa šesť dní tvorenia a siedmy deň oddychu v zmysle ľudskej lenivosti (*Шест дана не ради, а седмог се одмара*). V srbskej frazeológii potopa nepoukazuje na neporiadok, chaos a zdĺhavé rozprávanie, resp. rozprávanie od začiatku, čo nachádzame v slovenskom frazeologickom fonde (*<hotová> potopa <sveta>; <začať (rozprávať)> od potopy sveta*). V oboch však potopa poukazuje na ďalekú minulosť (*predpotopný; To bolo ešte pred*

potopou / npe nomona; To je било joui npe Помона), nežáujem o budúcnosť (Po nás <nech príde> potopa / После мене помон) a pod.

2.6. V skupine frazém, ktorých súčasťou nie je biblický, ani náboženský prvok, ide o jednotky, ktoré nie sú motivované Písmom svätým, ale sa v ňom ako ustálené jazykové jednotky nachádzajú. Sú to jednotky zobrazujúce spôsob života, životné okolnosti a situácie, medziľudské vzťahy, ako aj city a stavy jednotlivca (*nevidieť (umierať) od hladu / умираю (умрею, сканаватю) од гладу; ísť (byť) na úžitok / ићи (иде, шло је) у корист (у прилог, у рачун) [коме]; byť na dne / бити на дну*)².

3. Na základe uvedeného uzavierame, že biblická frazeológia predstavuje rozmanitý súbor jednotiek, o čom svedčia aj uvedené príklady slovenských a srbských frazeologických jednotiek, ktoré sú motivované rôznymi obrazmi a majú rozličné významy. Rozlišuje sa aj ich lexikálne zloženie, pričom neobsahujú vždy lexému biblického, ani náboženského charakteru. Dôležité je preto opierať sa o ich primárny zdroj, Bibliu, a o možnosť dokumentovania týchto jednotiek biblickým textom.

Citovaná literatúra

Baláková, Dana, Валерий В. Мокиенко. „Nič nie je nové pod slnkom“. Slavistična revija 64/2016, 2, 2016: 113–124.

Ferencová, Martina. „Kresťanské a biblické frazémy a ich miesto vo vyučovacom procese“. [In:] L. Sičáková, L. Liptáková (eds.) Slovo o slove. Prešov: Prešovská univerzita, 2006, 90–97.

Lačoková, Anna Margaréta. „Rôznorodosť biblizmov a problém vymedzenia tejto skupiny frazém (na príklade slovenskej a srbskej biblickej frazeológie)“. Slavistika XXIII/2 (2019), 23/2, 2019: 50–54.

Markovičová, Katarína. „Biblická frazeológia v denníku Pravda v roku 1988“. [In:] H. Walter, V. M. Mokienko, D. Baláková (eds.) Die slawische Praseologie und die Bibel. Greifswald: Ernst-Moritz-Ardnt-Universität Greifswald, 2013, 132–138.

Skladaná, Jana. „Textotvorné potencie frazeologických internacionalizmov“. Jazykový časopis 54, 1–2, 2003: 53–58.

Stěpanova, Ludmila. Česká a ruská frazeologie. Diachronní aspekty. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2004.

Лилич, Галина Алексеевна, Валерий Михайлович Мокиенко, Людмила Ивановна Степанова. „Библизмы в русском, чешском и словацком литературных языках“. Вестник Санкт-Петербургского университета, 2, 1993: 51–59.

[Lilich, Galina Alekseevna, Valeriĭ Mikhajlovich Mokienko, Liudmila Ivanovna Stepanova. „Bibleizmy v russkom, cheshskom i slovatskom literaturnykh iazykakh“. Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta, 2, 1993: 51–59]

² O tejto skupine jednotiek sa viac zdieľujeme v Lačoková 2019: 50–54.

Zdroje

- Baláková, Dana. Dynamika súčasnej slovenskej frazeológie (fond somatických frazém). Greifswald: Universität Greifswald, 2011.
- Buzássyová, Klára, Alexandra Jarošová. Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2006.
- Buzássyová, Klára, Alexandra Jarošová. Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2011.
- Habovštiaková, Katarína, Ema Krošláková. Frazologický slovník: človek a príroda vo frazeológii. Bratislava: Veda, 1996.
- Jarošová Alexandra. Slovník súčasného slovenského jazyka. M – N. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2015.
- Káčala, Ján, Mária Pisárčiková. Krátky slovník slovenského jazyka. Bratislava: Veda, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2003.
- Miko, František. Frazológia v škole. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1989.
- Peciar, Štefan. Slovník slovenského jazyka I – VI. Bratislava: vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1959–1968
- Spasić, Želmira. Frazološki rečnik srpskohrvatskog jezika (srpskohrvatsko-slovački). Novi Sad: Filozofski fakultet, Institut za južnoslovenske jezike [etc.], 1984.
- Spasić, Želmira. Frazološki rečnik slovačko-srpskohrvatski. Novi Sad: Filozofski fakultet, Institut za južnoslovenske jezike [etc.], 1989.
- Балакова, Дана, Харри Вальтер, Валерий Мокиенко. Из библейской мудрости. Z biblickej múdrosti. Biblische Weisheiten. Greifswald: Ernst-Moritz-Ardnt-Universität Greifswald, 2015.
- [Balakova, Dana, Harri Val'ter, Valerij Mokienko. Iz biblejskoj mudrosti. Z biblickej múdrosti. Biblische Weisheiten. Greifswald: Ernst-Moritz-Ardnt-Universität Greifswald, 2015]
- Вуловић, Наташа. Српска фразеологија и религија: Лингвокултуролошка истраживања. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2015.
- [Vulović, Nataša. Srpska frazeologija i religija: Lingvokulturološka istraživanja. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, 2015]
- Николић, Мирослав (ред.) Речник српског језика. Нови Сад: Матица српска, 2007.
- [Nikolić, Miroslav (red.) Rečnik srpskoga jezika. Novi Sad: Matica srpska, 2007]
- Оташевић, Ђорђе. Мали српски фразеолошки речник. Нови Сад: Прометеј, 2012.
- [Otašević, Đorđe. Mali srpski frazeološki rečnik. Novi Sad: Prometej, 2012]
- Стевановић, Михаило и др. (ред.) Речник српскохрватског књижевног језика. Нови Сад: Матица српска, 1990.
- [Stevanović, Mihailo i dr. (red.) Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika. Novi Sad: Matica srpska, 1990]
- Стијовић, Рада и др. (ред.) Речник српскохрватског књижевног и народног језика, књига I–XIX. Београд: САНУ, 1959–2014.
- [Stijović, Rada i dr. (red.) Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika. I–XIX. Beograd: SANU, 1959–2014]
- Стошић, Љиљана. Библијске изреке и пословице. Нови Сад: Будућност, 2007.
- [Stošić, Ljiljana. Biblijske izreke i poslovice. Novi Sad: Budućnost, 2007]

Kontrolné zdroje

Biblia. Písmo Sväté Starej a Novej zmluvy. Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 1978.

Biblia <<https://biblia.sk>> 29.09.2020.

Biblija <<http://biblija.biblija-govori.hr/>> 29.09.2020.

Potúček, Juraj. Biblická konkordancia. Banská Bystrica: Slovenská biblická spoločnosť, 1997.

БИБЛИЈА или Свето писмо Старога и Новог завјета / [превод Стари завјет Ђура Даничић, Нови завјет Комисија Светог архијерејског синода Српске православне цркве]. Београд: Библијско друштво Србије, 2012.

[BIBLIJA ili Sveto pismo Staroga i Novog zavjeta / [prevod Stari zavjet Đura Daničić, Novi zavjet Komisija Svetog arhijerejskog sinoda Srpske pravoslavne crkve]. Beograd: Biblijsko društvo Srbije, 2012]

Anna Margareta Lačok

LEKSIČKI SASTAV I MOTIVACIJA BIBLIJSKIH FRAZEMA
(na primeru slovačke i srpske biblijske frazeologije)

Rezime

Biblijski frazemi su definisani kao ustaljene jezičke jedinice povezane sa Biblijom. Prilikom njihovog istraživanja ipak nije dovoljno fokusirati se samo na jedinice koje u svom sastavu sadrže biblijski elemenat. Cilj našeg rada je pomoću izabranih primera slovačkih i srpskih frazema predstaviti njihov raznovrsni leksički sastav, ponuditi nekoliko grupa u koje ih možemo sa ovog aspekta svrstati i ukazati na njihovu karakteristiku i motivaciju. U pitanju su grupe koje sadrže: leksemu koja označava dobro ili zlo; osnovne hrišćanske principe; leksemu koja pokazuje na hrišćansku praksu; biblijski antroponim ili toponim. Posebnu grupu čine frazemi motivisani biblijskom pričom u čijem sastavu se nalaze lekseme religijskog i profanog karaktera, i frazemi koji se u Bibliji nalaze, no nisu nastali pod njenim uticajem, a u čijem sastavu nije biblijski, ni religijski elemenat. Frazemi u ovim grupama su motivisani različitim slikama, imaju različita značenja i ne sadrže uvek biblijsku, ni religijsku leksemu, na osnovu čega zaključujemo da je prilikom istraživanja biblijskih frazema neophodno osloniti se na mogućnost njihovog dokumentovanja citatima iz Svetog pisma.

Ključne reči: frazeologija, biblijska frazeologija, leksički sastav frazema, slovački jezik, srpski jezik.